

**ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК СОЦІОЕКОЛОГІЧНИХ ІМПЕРАТИВІВ З
НАЦІОНАЛЬНИМИ ПРІОРИТЕТАМИ РОЗВИТКУ**

**FUNCTIONAL RELATIONS BETWEEN SOCIO-ECOLOGICAL IMPERATIVES AND
THE NATIONAL PRIORITIES**

Марія ІЛЬІНА,

доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Mariia ILINA,

Doctor of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of
Environmental Economics and Sustainable
Development of the National Academy of
Sciences of Ukraine», Kyiv

Юлія ШПИЛЬОВА,

кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Yulia SHPYLIOVA,

Candidate of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of
Environmental Economics and Sustainable
Development of the National Academy of
Sciences of Ukraine», Kyiv

Визначено зв'язок національних пріоритетів розвитку суспільства з функціонуванням соціальних, екологічних і економічних імперативів. Описано процес їх взаємної трансформації та підвищення ефективності використання активів територій. Установлено, що вибір пріоритетів розвитку, інструментів та важелів їх досягнення залежить від типу території та належних їй активів. Виокремлено національні пріоритети України, які за змістом, функцією та цілями інтегровано з імперативами, актуальними для реалізації на сільських територіях різних типів.

Ключові слова: національний пріоритет, соціоекологічний імператив, сільська територія, актив, інструмент, тип території.

Relations between national priorities of the social development and up-to-date social, ecological and economic imperatives are determined. The process of mutual transformation of the national priorities, imperatives and rise of efficiency of the territorial assets' use is represented. Choice of the priorities, tools and levers of their achievement depends on a type of a territory and its assets. National priorities for Ukraine are identified and according to their impact, functions and goals are integrated with imperatives to be realized on different rural areas.

Key words: national priority, socio-ecological imperative, rural area, asset, tool, territory's type.

Постановка проблеми. Національні пріоритети розвитку територій України визначені Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року [1]. Характерними ознаками стратегії є її просторова спрямованість, що передбачає досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, міжтериторіальне співробітництво, запобігання поглибленню диспропорцій соціально-економічного стану шляхом стимулювання місцевих економічних ініціатив та зміцнення потенціалу сільської місцевості з метою створення рівних умов для розвитку людини.

Ці напрями мають бути відображені у програмних документах, що регулюють політику розвитку сільських територіальних громад, котра, у свою чергу, повинна ґрунтуватися на системних етичних положеннях економічного, соціального й екологічного характеру (т.зв. соціоекологічних імперативах), аби стимулювати залучення різноманітних активів громад до господарської діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти формування та вдосконалення імперативів, що регулюють розвиток суспільства, розглядають у своїх наукових доробках багато вчених. Практично всі вони

так чи інакше відображають ідеї І. Канта, Дж. Сакса, Ф. Ларрен, М. Моїсеєва, Т. Беррі. Серед сучасних авторів слід назвати О. Арзамасову, З. Ватаманюка, В. Гриценка, О. Дорош, О. Іншакова, М. Ковальчук, В. Павлова та ін. Незважаючи на значний обсяг праць, сьогодні не виконуються дослідження, пов'язані з визначенням функціональної залежності імперативів від національних пріоритетів та їх впливу на економічний розвиток територій різних типів.

Метою статті є встановлення функціонального зв'язку між панівними у суспільстві соціально-екологічними імперативами та процесом формування національних пріоритетів, їх дотримання та реалізації із залученням активів сільських територій різних типів.

Виклад основного матеріалу. Національні пріоритети визначають вектор розвитку суспільства та реалізуються у полі дії соціальних, екологічних і економічних імперативів як системи формальних і неформальних вимог, правил, норм, що регулюють антропогенну діяльність та впливають на зміни в навколишньому природному середовищі. Таким чином, функція імперативів у суспільстві (його соціально-політичному житті та просторовому розвитку, у тому числі сільських територій) безпосередньо пов'язана з процесом формування національних пріоритетів, особливо їх дотримання та реалізації, що відбувається із залученням активів території, засади управління якими також впливають на ці пріоритети. Національні пріоритети належать до імперативів так, як формалізовані правила та вимоги до подальшого розвитку суспільства пов'язані з рамковими умовами, поточною ситуацією (обставинами), традиціями та домінуючими цінностями, які становлять тло дії пріоритетів та безпосередньо позначаються на процесі їх досягнення.

У вітчизняних умовах рамкові обставини та панівні традиції і цінності варіюються залежно від регіону і типу території. Так, віддаленим від урбаністичних центрів територіям притаманні більш традиціоналістичні погляди, патерналістські очікування і споживацьке ставлення до природних ресурсів. Досягнення національних пріоритетів стримують й інші різноманітні обставини, подолання яких для

забезпечення сталого, поступального та активного розвитку територій має здійснюватися на основі якнайширшого використання місцевих активів. Зауважимо, що спосіб використання активів (його ефективність, раціональність, перспективність, інноваційність і т. д.) також безпосередньо або опосередковано залежить від імперативів, притаманних певній території. Більше того, сукупність територіальних активів трансформується в ресурсне забезпечення реалізації національних пріоритетів саме на основі імперативів – ціннісно-нормативного тла та неформального регулятора суспільної активності.

Оскільки досягнення національних пріоритетів у тривалій перспективі обумовлюватиме чергову трансформацію (удосконалення) імперативів, неодмінно підвищуватиметься ефективність використання активів територій. Досягнення визначених у певний проміжок часу національних пріоритетів, трансформація імперативів та переосмислення способу використання активів означають завершення чергового стрибкоподібного або більш плавного етапу розвитку території (рис.).

Аналіз національних, регіональних та локальних програм розвитку, законодавчих актів, стратегій та планів дій уможливує визначення низки національних пріоритетів України, які з урахуванням дії соціоекологічних імперативів мають забезпечити розвиток сільських територій на основі залучення їх активів [1, 2].

До національних пріоритетів України в галузі екології належать подолання проблеми накопичення відходів; збереження екосистем; реабілітація сільськогосподарських земель; управління ПЗФ; збереження біорізноманіття; упровадження еколого-економічного механізму. Економічні національні пріоритети включають підтримку малого і середнього підприємництва; розвиток фермерських господарств та кооперації; земельну реформу; розвиток лісового господарства; раціональне використання водних ресурсів. У соціальній сфері національні пріоритети стосуються вдосконалення управління територіями, підвищення якості життя населення, послуг ЖКГ та побутового обслуговування, а також рівня екологічної свідомості.

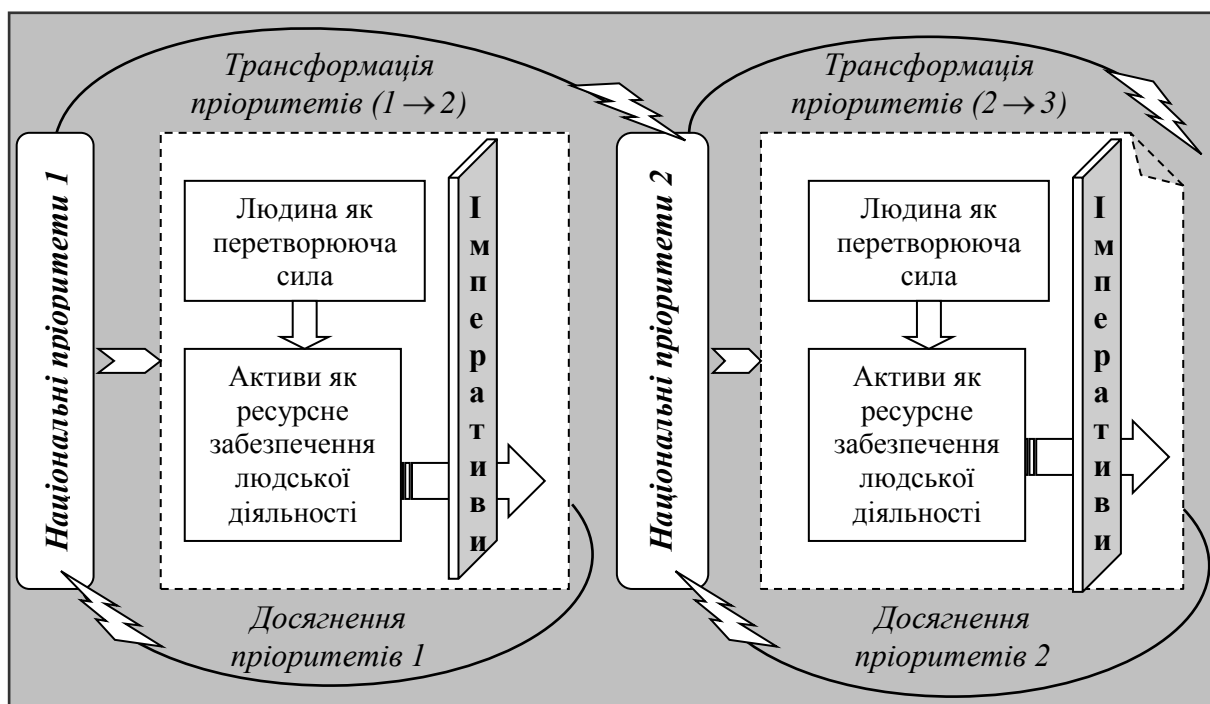

Рис. Трансформація національних пріоритетів у полі дії соціально-екологічних імперативів (розроблено авторами)

Програмні документи, що визначають національні пріоритети, окреслюють також інструменти та важелі їх досягнення, котрі можна поділити на управлінські, функціональні та ресурсні. Перші стосуються формування інституціонального середовища досягнення пріоритетів; функціональні – підвищення ефективності діяльності органів управління на всіх рівнях, суб'єктів господарювання, а також окремих інфраструктурних об'єктів; ресурсні – повинні сприяти збереженню, відновленню та примноженню відновлюваних та невідновлюваних ресурсів. Визначені пріоритети мають відобразитися в локальній політиці розвитку сільських територіальних громад та стимулювати залучення їх активів до господарської діяльності, а остання, у свою чергу, ґрунтуватися на соціоекологічних імперативах.

З метою забезпечення практичного використання теоретичних розробок у частині соціальних, екологічних та соціоекологічних імперативів для потреб сільських територій різних типів доцільно інтегрувати національні пріоритети їх розвитку в місцеву політику, урахувавши при цьому сукупність та різноманіття активів, якими володіють громади [3]. Наводимо аналітичну інтерпретацію розподілу імперативів, актуальних для реалізації на сільських територіях з огляду на наявні активи (табл. 1).

Соціальні та екологічні імперативи мають різну актуальність залежно від типів територій. Так, для периферійних особливо гостро стоять завдання подолання зuboжіння населення та протидії злочинності; відносно віддалених – підвищення рівня життя та досягнення європейських стандартів, охорона і зміцнення здоров'я населення та формування громадянського суспільства; наближених – удосконалення структури споживання і розвиток культури. Відповідно, для перших найбільш актуальним соціоекологічним імперативом є формування настанов на здоровий спосіб життя; других – забезпечення екологічної освіти та виховання населення; третіх – його залучення до прийняття екологічних рішень [4].

Досягнення національних пріоритетів суспільства також залежить від спроможності територій різних типів використовувати свої активи. Натомість уміння громади ефективно, раціонально й ощадливо використовувати належні їй активи є функцією сформованих на даний час імперативів. Тобто накопичені знання, уміння, досвід, фінансові, інфраструктурні та людські ресурси використовуються більш або менш ефективно залежно від складу та дії імперативів як формальних та неформальних принципів управління територією.

Імперативи та активи, актуальні для реалізації на сільських територіях різних типів*

Критерій аналізу	Тип сільської території (грумади)		
	<i>наближені</i>	<i>відносно віддалені</i>	<i>периферійні</i>
<i>Екологічні імперативи:</i>			
збереження екологічної цілісності глобальних та локальних територіальних систем	+		
збереження екологічної цілісності сукупності ресурсів території	+		
раціональне споживання невідновлюваних ресурсів			+
раціональне споживання відновлюваних ресурсів	+		
неперевищення обсягів відходів, які здатна абсорбувати біосфера	+	+	
збереження здоров'я та цілісності екосистеми	+	+	
неперевищення масштабу людської діяльності, який біосфера здатна нівелювати	+		
усвідомлення незворотності ентропії та процесів у біосфері		+	+
<i>Соціальні імперативи:</i>			
подолання бідності (зубожіння)			+
підвищення рівня життя та досягнення європейських стандартів		+	+
виховання належного ставлення до праці, мотивація трудової поведінки		+	
удосконалення (зміна) структури споживання і виробництва	+		
охорона і зміцнення здоров'я населення		+	+
протидія злочинності			+
розвиток освіти, культури та духовності	+	+	+
формування громадянського суспільства		+	+
<i>Соціоекологічні імперативи:</i>			
забезпечення екологічної освіти та виховання населення		+	+
гарантування доступу до екологічної інформації	+		
залучення населення до ухвалення екологічних рішень	+		
формування настанов на здоровий спосіб життя			+
<i>Активи:</i>			
людського капіталу	+	+	
інфраструктурні	+	+	
фінансові	+		
природні		+	+
культурно-історичної спадщини			+

* Джерело: розроблено авторами.

За змістом, функцією та цілями національні пріоритети, сформовані вище, можна співвіднести із соціально-екологічними імперативами (табл. 2). Пріоритети, у свою чергу, набувають більшої або меншої ваги (значення, важливості) для певних регіонів, територій, населених пунктів. Важливість тих або інших пріоритетів для певного типу території означає, що їх досягнення суттєво вплине на

реалізацію пріоритетів на національному рівні. Зауважимо, що досягнення пріоритетів на рівні окремих територій має відбуватися насамперед на основі наявних активів та їх ефективного і раціонального використання. Як видно, серед пріоритетів, співвіднесених із імперативами, переважають спрямовані на природні ресурси та соціальну сферу, що зумовлено змістовним наповненням запропонованих імперативів.

Матриця відповідності соціально-екологічних імперативів національним пріоритетам залежно від типу сільської території*

Імперативи	Національні пріоритети**	Тип сільських територій		
		наближені	відносно віддалені	периферійні
<i>Екологічні:</i> збереження екологічної цілісності територіальних систем	НПпр.2, НПек.4	НПпр.2	НПек.4	НПек.4
збереження екологічної цілісності сукупності ресурсів території	НПпр.2, НПпр.5	НПпр.2, НПпр.5	НПпр.5	–
раціональне споживання невідновних ресурсів	НПпр.6	–	–	НПпр.6
раціональне споживання відновних ресурсів	НПпр.6, НПек.5	НПпр.6	НПек.5	НПек.5
неперевищення обсягів відходів, які здатна абсорбувати біосфера	НПпр.1	НПпр.1	НПпр.1	–
збереження здоров'я та цілісності екосистеми	НПпр.2, НПпр.4	НПпр.2	НПпр.4	НПпр.4
неперевищення масштабу людської діяльності, який біосфера здатна нівелювати	НПпр.5, НПпр.6	НПпр.6	НПпр.5	НПпр.5
усвідомлення незворотності ентропії та процесів у біосфері	НПпр.3	–	НПпр.3	НПпр.3
<i>Соціальні:</i> подолання бідності (зубожіння)	НПек.1, НПек.3	–	НПек.1, НПек.3	НПек.1, НПек.3
підвищення рівня життя та досягнення європейських стандартів	НПсс.2, НПсс.3, НПсс.4	НПсс.2	НПсс.2, НПсс.3	НПсс.2, НПсс.3, НПсс.4
виховання належного ставлення до праці, мотивація трудової поведінки	НПек.2	–	НПек.2	НПек.2
удосконалення (зміна) структури споживання і виробництва	НПсс.5	НПсс.5	–	–
охорона і зміцнення здоров'я населення	НПсс.2	–	НПсс.2	НПсс.2
протидія злочинності	НПсс.1	–	–	НПсс.1
розвиток освіти, культури та духовності	НПсс.2	–	НПсс.2	НПсс.2
формування громадянського суспільства	НПсс.1	–	НПсс.1	НПсс.1
<i>Соціоекологічні:</i> забезпечення екологічної освіти та виховання населення	НПсс.5	–	НПсс.5	НПсс.5
гарантування доступу до екологічної інформації	НПсс.1	НПсс.1	–	–
залучення населення до ухвалення екологічних рішень	НПсс.1	НПсс.1	–	–
формування настанов на здоровий спосіб життя	НПсс.2	–	–	НПсс.2

* Джерело: розроблено авторами.

** НПпр.1 – подолання проблеми накопичення відходів; НПпр.2 – збереження екосистем; НПпр.3 – реабілітація сільськогосподарських земель; НПпр.4 – управління ПЗФ; НПпр.5 – збереження біорізноманіття; НПпр.6 – розробка еколого-економічного механізму; НПек.1 – підтримка малого і середнього підприємництва; НПек.2 – розвиток фермерських господарств та кооперації; НПек.3 – земельна реформа; НПек.4 – розвиток лісового господарства; НПек.5 – раціональне використання водних ресурсів; НПсс.1 – удосконалення управління територіями; НПсс.2 – покращення якості життя населення; НПсс.3 – поліпшення якості послуг ЖКГ; НПсс.4 – покращення якості побутового обслуговування; НПсс.5 – підвищення рівня екологічної свідомості.

Досягнення національних пріоритетів сьогодні в Україні ускладнене неефективним використанням наявних активів територій. Одним із операційних етапів формування політики (від національної до локальної) має бути взаємопов'язана диференціація пріоритетів, типів територій та наявних активів. На локальному рівні зацікавлені сторони (органи влади, громадськість) повинні визначити релевантні пріоритети – ті з переліку національних, досягнення яких на певній території є реалістичним з огляду на наявні активи, включаючи людські та фінансові. Актуальним завданням для місцевої влади є визначення черговості виконання тих чи інших пріоритетів з тим, аби досягнення наступних із них відбувалося на основі реалізації попередніх.

Висновки. Національні пріоритети визначають вектор розвитку суспільства та реалізуються у полі дії соціальних, екологічних і економічних імперативів, що, у свою чергу, регулюють антропогенну діяльність і впливають на зміни в навколишньому природному середовищі. Досягнення національних пріоритетів на локальному рівні має здійснюватися на основі якнайширшого використання місцевих активів, спосіб якого також залежить від імперативів, притаманних певній території. Сукупність територіальних активів трансформується в ресурсне забезпечення реалізації національних пріоритетів саме на основі імперативів. Визначені соціальні, екологічні та соціоекологічні імперативи диференціюються за своєю актуальністю для певних типів територій (наближених, віддалених, периферійних) та з урахуванням активів, якими володіють громади.

Наразі досягнення національних пріоритетів в Україні ускладнене неефективним використанням активів територій. Одним із операційних етапів формування локальної політики має бути взаємопов'язана диференціація пріоритетів, типів територій та наявних активів.

Список використаних джерел

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Державна стратегія регіонального розвитку

на період до 2020 року» № 385 від 6 серпня 2014 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014>.

2. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VII від 21.06.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

3. Ільїна М.В. Теоретичні основи формування імперативів економічного розвитку суспільства / М.В. Ільїна, Ю.Б. Шпильова // Економіка та суспільство. – 2017. – № 9. – С. 215–220.

4. Соціоекологічні пріоритети сталого розвитку сільських територій / [В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук, Ю.Б. Шпильова та ін.]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. – 351 с.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Derzhavna stratehiya rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [National Strategy for Regional Development to 2020]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014> [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2018). *Zakon Ukrayiny "Pro natsionalnu bezpeku Ukrayiny" [Law of Ukraine "On the National Safety of Ukraine"]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [in Ukrainian].

3. Ilyina M.V., & Shpyliova Y.B. (2017). *Teoretychni osnovy formuvannya imperatyviv ekonomichnoho rozvytku suspilstva [Theoretical principles to form imperatives of a society's economic development]*. *Economics & Society*, 9, 215–220 [in Ukrainian].

4. Kutsenko, V.I., & Ostafiychuk, Y.V. & Ilyina M.V. (2016). *Sotsioekolohichni priorytety staloho rozvytku silskykh terytoriy [Socioecological priorities of rural territories' sustainable development]*. Kyiv: Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine" [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15 лютого 2019 року